

ITALŠTÍ ARBREŠOVÉ:

krátký nástin jejich historie a současného postavení

Přemysl Vinš

Každý čtenář, kterému se do ruky dostala jakákoliv práce o dějinách nebo literatuře Albánců, se již pravděpodobně setkal s výrazy „Arbrešové“ nebo „arbrešští Albánci“.¹ Zsvěcenější zájemci většinou správně tuší, že se jedná o označení pro skupiny etnických Albánců, kteří se v průběhu několika staletí, zejména v období od konce 15. do 18. století, usazovali v jižní části Apeninského poloostrova a na Sicílii, kde osidlovali málo zalidněné kraje a vytvářeli vlastní vesnice, které si v mnoha případech až do dnešní doby dochovaly svébytnou kulturní a jazykovou identitu. Nejčastěji se o Arbreších (albánsky **arbëreshët**, **italsky gli arbëreshë**, **albanesi d'Itali**, **greco-albanesi**, **arbereschi**) hovoří v souvislosti s albánským národním obrozením, jehož první impulsy lze sledovat právě u této komunity. Stejně tak rozmach albánské romantické literatury 19. století byl bytostně spojen s Arbreši a tvorba skupiny arbřešských spisovatelů patří mezi nejoceňovanější kapitoly albánsky psané literatury.

Vytváření a posilování svébytné albánské národní identity také mezi Albánci na Balkáně v závěru 19. století, vznik albánského státu v roce 1912, resp. 1913, a bouřlivé události na Balkáně během minulého století odpoutaly pozornost od jihoitalských Albánců, jejichž situace v minulém století a dnes zůstává poměrně neznámá. Tento článek se pokouší nejen o rekapitulaci historie Arbrešů do konce 19. století, kterou doplňuje o řadu momentů, jež jsou v českém prostředí takřka neznámé, ale usiluje o nastínění krátkého vývoje této komunity během 20. století. Jeho závěr přinesl do života nejen Arbrešů, ale i dalších menšin v Itálii podstatné změny v podobě Zákona o ochraně jazykových a historických menšin z roku 1999. Dopadem tohoto zákona na život arbřešských komunit se krátce bude zabývat závěrečná část studie, která nastíní i některé aktuální problémy a výzvy, kterým jihoitalští Arbrešové v polovině druhého desetiletí 21. století čelí.

Původ a klíčová úloha Arbrešů na formování albánské identity

Kdo tedy vlastně Arbrešové jsou, proč právě oni sehráli tak zásadní roli v albánském národně uvědomovacím procesu a jak se na jejich postavení promítly zásadní politické, demografické a ekonomické proměny 20. století a nového tisíciletí? To jsou jen některé otázky, kterými se zabývají následující odstavce.¹

Historie této komunity se začala psát už na konci 14. století, kdy v souvislosti s postupem Turků na Balkán odcházelo obyvatelstvo z oblasti Epiru (severozápadní Řecko a jižní Albánie) na Apeninský poloostrov a usazovalo se v nepřítli obydlených krajích Kalábrie, Apulie, Abruzzo, Molise a Basilicaty. Cílem vystěhovalců se stala také Sicílie. Odchody obyvatel na druhou stranu Jaderského a Jónského moře zesílily během bojů mezi osmanskou armádou a Skanderbegovými oddíly v polovině

¹ Podrobněji o historii, kultuře a jazyce Arbrešů viz Altimari a kol. 1994.

15. století, které značnou část albánského přímoří zcela zdevastovaly. Největší skupiny Albánců odešly z domovských oblastí poté, co se albánské etnické území na konci sedmdesátých let 15. století definitivně stalo součástí osmanské říše. Vystěhovalectví na Apeninský poloostrov pokračovalo ve větších a menších vlnách prakticky až do 18. století a kromě dnešní Albánie odcházeli Albánci také z jižnějších (dnes řeckých) regionů, včetně Peloponésu.

Skutečnost, že se právě Apeninský poloostrov stal hlavním útočištěm prchajících Albánců, souvisela nejen s geografickou blízkostí, ale nahrávaly jí rovněž politické a obchodní vazby z předosmanského období. Oblast dnešního severoalbánského a černohorského pobřeží byla v období od 15. do konce 18. století součástí provincie „Benátská Albánie“ (Albania Veneta) a Republika svatého Marka, stejně jako Řím, Florencie a další důležitá města v dnešní Itálii, byla častým cílem Albánců, kteří tam odcházeli za vzděláním.^{***} Velmi intenzivní kontakty mezi albánským etnickým prostorem a oblastí jižní Itálie, která se stala domovem Arbrešů, pocházejí z doby Skanderbegova protiosmanského boje, kdy albánský vůdce navázal kontakty s Neapolským královstvím, od jehož krále Alfonse V. Aragonského získal podporu ve složitém mocenském souboji s Benátkami. V roce 1451 uzavřel Skanderbeg s neapolským králem spojeneckou dohodu, stal se jeho vazalem a na počátku 60. let dokonce osobně v jižní Itálii pomáhal Ferdinandovi I., nemanželskému synovi Alfonse V., v bojích o nástupnictví. Již v této době se menší skupiny albánských bojovníků usazovaly v relativně málo obývaných krajích italského jihu a tato vazba přetrvávala i do období po Skanderbegově smrti. Na protějším břehu Jadrana odešla část domácí aristokracie a po definitivním dobytí albánských krajů Turky tato migrace ještě zesílila (podrobněji viz Hradečný 2008: 119–121, Bartl 2008: 69–74).

Italští Albánci se od italského prostředí odlišovali jazykem i vírou. Z Balkánu přicházející Arbrešové byli převážně pravoslavného vyznání a až po Tridentském koncilu (1545–1563) se na území dnešní Itálie dostávali pod správu místních katolických biskupů. Od 18. století měli jak vlastní katolické kněze, tak biskupy zachovávající pravoslavný ritus. Italsko-albánská identita je dodnes patrná zejména v arbrešských vesnicích na Sicílii (Piana degli Albanesi) a v Kalábrii v okolí měst Cosenza (San Demetrio Corone, Macchia Albanese, Civita, Frascineto), Catanzaro (Caraffa, Vena di Maida) a Crotona (San Nicola dell'Alto, Carfizzi, Pallagorio). Celkově založili nebo obydli desítky vesnic. Navzdory sílící asimilaci čítá dnes arbrešská komunita několik desítek tisíc příslušníků. Ještě před padesáti lety se jejich počet odhadoval na 90 000 (Elsie 1997, 73–74; Altimari 1994, 43–44).

U této skupiny Albánců se v ústní formě předávalo po generace povědomí o původu a o činech Skanderbega, jehož osoba a skutky se v době národního obrození staly symbolem jednoty nejen arbrešských komunit roztroušených po celé jižní Itálii, ale obecně jednoty všech Albánců bez ohledu na náboženskou a regionální příslušnost. Ona slavná epocha arbrešských, potažmo albánských, dějin spjatá se Skanderbegem bývá v arbrešském folkloru označována jako „Moti i Madh“ (Velká [slavná] doba). Přestože nejslavnější období literatury Arbrešů spadá až do 19. století, je možné se s arbrešskými

Úvodní fotografie:

Arbrešové s albánskou vlajkou

* Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram č. 205 605 Profilace – asimilace – koexistence – integrace – reflexe (vývoj jazykových, konfesních, etnických a národních identit v areálu východní a jihovýchodní Evropy).

** V česky publikovaných pracích je patrná nejednota v přepisování názvu této komunity. Některé texty zachovávají v přepisu albánský pravopis, a proto lze nalézt varianty jako „Arbrešové“ či přidavné jméno „arbereshský“ (např. Hradečný 2008: 258), nebo sledujeme smíšený přepis typu „Arbereši“ (např. Surovčák 2013: 50). Tato studie se přiklání k čistě českému přepisu, který byl použit albanistkou Hanou Tomkovou: „Arbrešové“, „arbrešský“ (Tomková 2010: 3).

*** Zajímavou skupinu tvoří evropští humanisté albánského původu z druhé poloviny 15. a počátku 16. století, do které patřili mj. astronom a matematik Johannes Gazulus (alb. Gjon Gazulli, srb. Ivan Gazulić, 1400–1465), jenž studoval v Padově, dále profesor rétoriky z Padovy, Marinus Becichemus Scodrensis (alb. Marin Beçikemi, 1468–1526) nebo velmi známý historik Marinus Barletius (alb. Marin Barleti, asi 1450–1512), který byl autorem latinsky psaného životopisu Skanderbega. Díla těchto osobností byla napsána latinsky a spadají do období před první známou dochovanou knihou v albánštině pocházející z roku 1555. Podrobněji o této skupině viz Elsie 1997: 20–22.

Mgr. Přemysl Vinš (1982)

Vystudoval antropologii na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a v současné době je na téže fakultě doktorandem. Zabývá se studiem moderních albánských dějin, zejména obdobím albánského komunismu. Od ledna 2010 působí také na Katedře jihoslovanských a balkanistických studií FF UK jako asistent se zaměřením na historický a kulturní vývoj albánského etnického areálu. Vyučuje albánské dějiny a albánskou literaturu.

stopami setkat i v souvislosti s nejstaršími památkami albánského písemnictví. Nejstarším svědectvím toskácké albánštiny je totiž dílo *E mbsuame e krështerë* (Křesťanská doktrína) z roku 1592, jehož autorem byl pravoslavný kněz Lekë Matrënga (1567–1619). Jeho útlá kniha je překladem latinského katechismu španělského jezuity Jakoba Ledesmana. Matrënga pocházel z albánské rodiny na Peloponésu a žil na Sicílii. Jednalo se tak vlastně o prvního známého autora z arbrešské komunity v dnešní Itálii (Elsie 1997, 28–31). Pro uchování specifické kultury až do vypuknutí národního obrození v 19. století však klíčovou úlohu sehrála orální tradice, která poté byla zaznamenána první generací arbrešských intelektuálů ovlivněných idejemi evropského osvícenství.

Přestože také arbrešské komunity čelily asimilačním tlakům, ke kterým přispívala katolická reformace, a přestože některé vesnice byly poměrně záhy asimilovány, většina Arbrešů si dokázala až do moderní doby uchovat nejen jazyk, ale i víru, tedy znaky, které je nejvýrazněji odlišovaly od okolního románského obyvatelstva. Přezítí řeckého ritu, jazyka, a tedy i samotné arbrešské identity zásadním způsobem podpořil vznik dvou seminářů, ve kterých se kněží vzdělávali v řeckém ritu.² Jednalo se o známou kolej Corsini v kalábrijském San Benedetto Ullanu z roku 1732, která se v roce 1794 pod názvem Collegio Sant'Adriano přesunula do obce San Demetrio Corone (alb. Shën Mítiri) poblíž města Cosenza, a řecko-albánský seminář v Palermu na Sicílii z roku 1734. Obě vzdělávací centra významnou měrou přispěla k udržení řeckého ritu v oblasti jižní Itálie a s nimi souvisí počátek vzniku emancipačního hnutí Arbrešů (Altimari a kol. 2009: 12).

Pod vlivem osvícenských myšlenek se obě hlavní vzdělávací instituce staly nezanedbatelnými centry rodícího se italského a zároveň albánského národního hnutí, stejně jako Neapol, hlavní kulturní a politické centrum jižní Itálie. Mezi významnými neapolskými intelektuály z přelomu 18. a 19. století bychom mohli nalézt mnoho osobností arbrešského původu jako např. neapolského revolucionáře a knihovníka Pasqualle Baffi-

² To neznamená, že veškeré kulturní podněty pocházely pouze z prostředí řecko-byzantské tradice. Důležitou postavou byl např. Jul Variboba (Giulio Variboba, 1724–1788), který je považován za prvního významného arbrešského básníka píšícího ve svém jazyce. Jeho náboženská poema *Gjella e Shën Mërisë Virgër* (Život Panny Marie) vydaná v Římě v roce 1762 byla jediné arbrešskou albánštinou psané dílo v 18. století a představuje jakýsi předvoj rozmachu arbrešské literatury v 19. století (Altimari a kol. 2009: 13, Elsie 1997: 78–80).

ho (1749–1799), básníka a dramatika Emanuele Bidera (1784–1858) nebo novináře a spisovatele Vincenza Torelliho (1807–1882). Důležité je přitom zdůraznit, že tyto a mnohé další představitelé kulturního a politického života italského jihu nesmíme vnímat jen jako zástupce rodícího se arbrešského emancipačního hnutí, ale především jako reprezentanty silícího hnutí za sjednocení Itálie. Právě Collegio Sant'Adriano v San Demetrio Corone se v první polovině 19. století proměnilo v důležité centrum protibourbonského hnutí a dostalo se mu později ocenění i od samotného Giuseppe Garibaldiho (1807–1882), vůdce za sjednocení Itálie, na kterém se Arbrešové velmi aktivně podíleli. Arbrešové v prvé řadě vystupovali jako sympatizanti s liberálním hnutím namířeným proti absolutistickému režimu v Neapolském království, které přerostlo v hnutí za sjednocení Itálie, a teprve s formováním a posilováním jejich italského vlastenectví se u nich výrazněji začal projevoval také zájem o jejich původní vlast, která se nacházela stále pod kontrolou osmanské říše. V atmosféře rozmachu národních hnutí v Evropě a rozvoji romantismu se jihoitalští Albánci začali stále zřetelněji zaměřovat na svoji vlastní historii, tradice a jazyk (Altimari a kol. 2009: 17–18). V tomto kontextu, který byl bezprostředně spojen s procesy odehrávajícími se v západní Evropě, tedy došlo k jakési první fázi albánského národního hnutí. To bylo sice zpočátku jasně spojeno pouze s aktivizujícími se albánskými koloniemi v jižní Itálii, ale brzy se přeneslo i mezi Albánci na Balkán a hlavně do dalších albánských kolonií (např. Bukurešť, Sofie, Káhira, Istanbul).³

Důležitým znakem arbrešské komunity, který naznačuje její angažovanost jak v italském, tak albánském prostoru, byl bilingvismus. Ten se sice v širším měřítku projevil až v moderní době, avšak i v minulosti byl charakteristický pro vzdělanou vrstvu, která měla rozhodující vliv na rozmach emancipačního hnutí.⁴ Jejich mateřský jazyk vy-

³ Pro albánské národní hnutí je charakteristické, že propuklo nejprve mimo vlastní etnický areál na Balkáně. Albánské území na Balkáně bylo ještě v polovině 19. století velmi izolované a navíc nábožensky a regionálně nesmírně diferencované. Myšlenky evropského osvícenství sem proto pronikaly později, než tomu bylo u albánských kolonií v cizině. Idea jednotného albánského národa se vytvářela a posilovala nejprve mezi Albánci v zahraničí. Podrobněji o politické fázi albánského národního hnutí a o procesu formování albánské národní identity podrobněji viz: Clayer 2006, Bartl 1998, Schmitt 2012, Hradečný 2008: 199–318; Prifti a kol. 2002.

⁴ Venkovské obyvatelstvo v relativně izolovaných vesnicích nebylo v minulosti v tak intenzivním kontaktu s většinovým

tvářel pouto s jejich starou vlastí, zároveň se však neuzavřeli před okolím a jejich přirozená jazyková kompetence v italštině je plně spojovala i s děním v Itálii.

Zmíněný bilingvismus arbrešských intelektuálů se dodnes odráží ve vrcholných dílech z období literárního romantismu. Jejich tvorba byla často psána dvojjazyčně a i díky tomu byla dostupná a nalezla ohlas i za hranicemi arbrešských komunit. Z období národního obrození, v jehož počáteční fázi Arbrešové stanuli v čele celoalbánského národně uvědomovacího procesu, by bylo možné jmenovat mnoho osobností. Z důvodu obsahu a rozsahu této studie se omezíme jen na zmínku několika nejdůležitějších postav, z nichž velká většina prošla seminářem v San Demetrio Corone. V roce 1849 se poprvé podařilo prosadit do jeho osnov výuku albánštiny a albánské literatury, která zde plně zakotvila od roku 1892. Největší zásluhu na tom měl hlavní představitel arbrešského kulturního života a iniciátor albánského národního hnutí v Itálii během 19. století, spisovatel Jeronim De Rada (Girolamo De Rada, 1814–1903).

V souvislosti s touto osobností je podstatné uvést, že De Rada patřil k prvním sběratelům albánského folkloru a propagátorům výuky albánštiny. S jeho jménem bylo spojeno také vydávání prvních albánských periodik, albánsko-italských novin *L'Albanese d'Italia* (Italský Albánc), vycházejících krátce během revolučního roku 1848, a dvojjazyčného měsíčníku *Fiámuri Arbërit – La bandiera dell'Albania* (Prapor Albánie) v letech 1883 až 1887. Z jeho nejslavnějších literárních děl lze zmínit rozsáhlou romantickou baladu s názvem *Këngët e Milosaos* (Milosaovy písně), která v arbrešské komunitě vzbudila velký ohlas, známou historickou poemu *Scanderbeccu i pafaan* (Nešťastný Skanderbeg, 1872), kromě toho vydal také řadu jazykovědných, folkloristických, politických a uměleckých prací v italštině, ve kterých vyzdvihoval originalitu a starobylost albánské kultury a albánštiny. Mezi nimi bychom našli díla jako *Principii di estetica* (Principy estetiky, 1861) nebo *Antichità della nazione albanese e sua affinità con gli Elleni e i Latini* (Starobylost albánského národa a jeho příbuznost s Řeky a Latiny, 1864). De Rada také navázal kontakty s osobnostmi národního hnutí v Albánii (Sami Frashëri, Zef Jubani, Thimi Mitko), stejně

jazykem, o bilingvistu v širokém měřítku může být řeč až s nástupem moderních komunikačních prostředků a s výraznější migrací během 20. století.

jako s mnoha italskými a zahraničními osobnostmi z oblasti vědy a umění, s nimiž si dopisoval (lingvista Gustav Meyer, francouzský básník Frédéric Mistral, Victor Hugo, nebo rumunská spisovatelka albánského původu Elena Gjika). V těsném kontaktu byl samozřejmě s dalšími výraznými představiteli arbrešského kulturního života, zejména s Dhimitrem Kamardou, Zefem Serembem nebo Franceskem Antoniem Santorim a dalšími.⁵

Mezi další přední osobnosti arbrešského kulturního života bychom mohli zařadit básníky Franceska Antona Santorih (Francesco Antonio Santori, 1819–1894), Gavriila Dara i Riu (1826–1885), Zefa Serembeho (Giuseppe Serembe, 1844–1901), filologa, básníka a folkloristu Dhimitra Kamardu (Demetrio Camarda, 1821–1882) a další. Literární tvorba arbrešských autorů, nesoucí se v duchu evropského romantismu, odrážela hluboký zájem o historii jejich původní vlasti. Svoji literární činností, vědeckým zájmem o albánský jazyk, ale i romantickými představami o minulosti a současnosti Albánců a Albánie tak položili základy albánské národní identity a významně přispěli k upevnění a rozšíření historického příběhu založeného na tezi o autochtonnosti Albánců na Balkáně a na heroizaci postavy Skanderbega. V arbrešském lidovém prostředí po celá staletí přežíval Skanderbegův kult jako symbol statečného odporu předků, kteří z rodné vlasti odešli až po jeho zlomení. Během 19. století došlo právě u Arbrešů k posunu od vnímání Skanderbega jako křesťanského bojovníka proti muslimským Turkům ke Skanderbegovi coby albánskému národnímu vojevůdci bojujícímu proti cizímu uchvatiteli. Tato nadkonfesní národní interpretace postupně převážila v celém albánském prostoru.

Arbrešové ve 20. století

Jestliže můžeme po právu považovat druhou polovinu 19. století za pomyslný zlatý čas Arbrešů, kdy se stali jedním ze zásadních center formování albánské národní identity, s nástupem 20. století došlo k výraznému přesunu pozornosti směrem k Albáncům na Balkáně. Již v závěrečné čtvrtině 19. století se středem buditelských aktivit stal albánský etnický prostor v rámci osmanské říše. Albánci zformulovali své politické požadavky, o jejichž realizaci usilovali až do roku 1912. V tomto období přebrali Albánci na Balkáně také vůdčí roli

⁵ O literatuře arbrešských Albánců podrobněji viz Altinari a kol. 2009; Qosja 1990a; Qosja 1990b; Shuteriqi a kol. 1983: 233–328; Elsie 1997: 73–101.

Dvojazyčná cedule
v obci Vena di Maida (léto 2013)

v kulturní oblasti a tvorba autorů, jakými byli např. Naim Frashëri (1846–1900), Pashko Vasa (1825–1892) nebo Andon Zako Çajupi (1866–1930), patřila k vrcholům albánské romantické produkce. V roce 1912 pak Albánie vyhlásila samostatnost, kterou důležité evropské státy posvětily v létě následujícího roku. Přestože vzniklý albánský stát následkem složité vnitřní a mezinárodněpolitické situace nikdy pořádně nefungoval a první světová válka albánskou samostatnost na několik let opět pohřbila, zdálo se, že úloha Arbrešů jako iniciátorů albánského národně emancipačního procesu byla završena.

Ve srovnání s obdobím druhé poloviny 19. století se počátek nového století nesl ve znamení citelného útlumu arbrešských aktivit. Oproti předchozím desetiletím, v nichž arbrešská kultura a aktivity měly rozhodující vliv na celonárodní úrovni, získávalo od 20. let prostředí Arbrešů stále více lokální ráz, který se nyní orientoval na nalezení odpovídající pozice uvnitř italského státu. Ačkoliv sice Arbrešové patřili mezi aktivní účastníky italského veřejného a kulturního života, nedočkali se ze strany státu žádného oficiálního uznání a netěšili se tedy statusu menšiny. Jestliže nepočítáme výuku albánštiny (lépe řečeno místního arbrešského dialektu) v San Demetrio Corone, dostalo se Arbrešům ze strany státu na počátku 20. století jen několika málo gest podpory. Mezi ně zcela jistě patřilo založení Katedry albánského jazyka a albánské literatury v rámci Orientálního ústavu na Neapolské univerzitě, k čemuž došlo iniciativou Jeronima De Rady v roce 1900 (Altimari a kol. 2009: 22).

S novým stoletím rovněž začalo docházet k některým změnám, které ovlivnily život nejen arbrešských komunit. Počátek 20. století se totiž nesl

ve znamení rostoucího vystěhovalectví do USA, které se dotklo i Arbrešů. Záhy se tak v severní Americe ze skupin arbrešských vzdělavců zformoval okruh spisovatelů, již se i z druhé strany oceánu aktivně zajímali o dění doma a o situaci Albánců obecně. Mezi americkými Arbreši vynikala jména jako Giuseppe Serembe (1844–1901), Domenico Antonio Marchese (1879–1927) nebo Aristide Manes (1897–1974). Právě americká komunita sehrála důležitou úlohu pro zaktivizování kulturního života Arbrešů po skončení druhé světové války.

Jak nově se utvářející arbrešská diaspora v USA, tak i aktivisté v jižní Itálii se začali zaměřovat na ochranu arbrešského kulturního dědictví a pozorně sledovali i vývoj ve své původní vlasti, o jejíž budoucnosti se na počátku 20. století rozhodovalo. Z podnětu významného reprezentanta kulturního života Arbrešů na začátku nového století, novináře, básníka a politického aktivisty Anselma Lorecchia (1843–1924), byl založen časopis *La Nazione Albanese* (Albánský národ), který vycházel v období let 1897 až 1924 a který se soustavně věnoval politickému a kulturnímu dění v Albánii (Altimari a kol. 2009: 22).

Po nastolení fašistického režimu v čele s Benitem Mussolinim (1883–1945) došlo k výraznému zesílení zájmu italské zahraniční politiky o Albánii a k posilování italského politického a ekonomického vlivu v pravlasti Arbrešů.⁶ Celková

⁶ Tento kurz vedl ke stále hlubší závislosti ekonomicky nesoběstačné Albánie na Itálii. Podpisem dvou Tiranských paktů v letech 1926 a 1927 se albánská zahraniční politika dostala pod přímou italskou kontrolu a během 30. let se závislost Albánie na Itálii ještě prohloubila. V druhé polovině 30. let pak už v zemi působili italská odborníci, poradci, kteří přispívali k proměně Albánie v italské nástupiště na Balkáně. Italský ekonomický a politický tlak vyvrcholil 7. dubna 1939,

centralizace státu se brzy bezprostředně dotkla také jihoitalských Albánců. V rámci nastolení státní kontroly nad oblastí školství bylo Kolegium Sant'Adriano v San Demetrio Corone zestátněno a začleněno do struktury státních gymnázií. Tak se tato slavná vzdělávací instituce, kde probíhala také výuka albánštiny, resp. arbrešského dialektu, ocitla pod naprostou státní kontrolou, význam kolegia jako věhlasné školy v jižní Itálii ale nijak vážně neutrpěl. I s ohledem na státní politiku, která usilovala nastolit kontrolu nad Albánií, se v San Demetrio Corone albánština i nadále vyučovala, v jeho rámci byl dokonce otevřen Institut albánského jazyka a albánské literatury. De facto se tak jednalo o další nepřímé uznání existence arbrešské komunity ze strany státních institucí, třebaže, jak už bylo uvedeno, nyní státní gymnázium mělo plnit i funkci jakéhosi pojítka mezi Itálií a Albánií. Vyučování albánské sekce gymnázia bylo sice i nadále určeno pro příslušníky italských Albánců, avšak kromě toho se mělo ještě více otevřít také Albáncům z Albánie. Ovšem i v tomto ohledu se jednalo spíše o rozvíjení již existující tradice než o zavedení něčeho zcela nového. Na škole v San Demetrio Corone už od počátku 20. století působila celá řada intelektuálů přicházejících z ještě osmanské Albánie. Mezi nimi bychom našli signatáře albánské nezávislosti a diplomata Luigje Gurakujiho (1879–1925), politika a válečného ministerského předsedu Mehdi Frashëriho (1872–1963) nebo studentského aktivistu, autora atentátu na Esada Pašu Toptaniho, Avni Rustemiho (1895–1924).⁷ Záměrem italské strany bylo formovat u albánských vzdělců proitalské sympatie.

kdy italská armáda obsadila Albánii. V následujících dnech došlo ke spojení obou zemí v podobě personální unie. Z území Albánie pak na podzim roku 1940 Itálie zahájila agresi proti Řecku a po německém vpádu do Jugoslávie a Řecka byla k Albánii připojena část západní Makedonie, podstatná část Kosova a přilehlé oblasti Černé Hory s albánským obyvatelstvem. Po italské kapitulaci v roce 1943 byla Albánie obsazena německým wehrmachtem a země se proměnila v loutkový proněmecký stát. Po odchodu německých jednotek zemi ovládli komunisté a Albánie byla obnovena ve svých předválečných hranicích. Podrobněji o italsko-albánských vztazích a o situaci Albánie za druhé světové války viz Bartl 1998: 202–237; Hradečný 2008: 363–370, 380–410; Fischer 1999; Puto 2009: 483–656.

⁷ Kolegium Sant'Adriano v San Demetrio Corone se Albáncům z Balkánu otevřelo na počátku 20. století, kdy se italská vláda snažila posílit svůj vliv v oblasti a neutralizovat rostoucí vliv Rakouska-Uherska. V roce 1900 se škola transformovala v Mezinárodní institut italsko-albánských vztahů (Istituto Internazionale Italo-Albanese) a sloužila jako italská škola pro cizince (Altimari a kol. 2009: 23).

Tento koncept italští fašisté přejali a dále rozvíjeli. Ještě před obsazením Albánie tak školou prošly další významné osobnosti albánského politického a kulturního života. Ty do San Demetrio Corone přicházely i během války až do italské kapitulace v roce 1943. V rámci strategického zájmu o Albánii došlo ještě v předválečné době k otevření dvou kateder albánštiny, první v roce 1932 v Palermu a druhé v Římě v roce 1939. Tyto kroky však byly podniknuty se záměrem prohloubení vztahů s Albánií a nebyly iniciovány kvůli existenci arbrešské komunity (Altimari a kol. 2009: 23–25).

Jestliže tedy byli Arbrešové v Itálii během fašismu spíše symbolem albánsko-italských vazeb a jakousi spojnicí mezi oběma zeměmi, arbrešští intelektuálové usazení v severní a jižní Americe se během války stali součástí početné italské protifašistické komunity. Jejich bohatá kulturní činnost pak po skončení války znamenala jakousi druhou fázi kulturního obrození, která ovlivnila i krajany v jižní Itálii. Iniciátorem této kulturní obrody a moderní arbrešské literatury byl spisovatel a kněz Francesco Solano (1914–1999), který některá svá díla napsal pod pseudonymem Dushko Vetmo. Tento zástupce albánsko-italské komunity v Argentině se proslavil sbírkou básní *Bubuqe t'egra* (Divoká poupata). V roce 1956 se po více než 25 letech pobytu v Buenos Aires vrátil do Kalábrie, kde se aktivně věnoval literatuře a moderní arbrešskou literární tvorbu obohatil o nové žánry – o novely či povídky. Zároveň se aktivně zapojil do kulturního života a svými aktivitami chtěl přispět k prohloubení zájmu mládeže o arbrešské kulturní dědictví, což v podmínkách 50. a 60. let nebylo nijak lehké. Přestože republikánská ústava z roku 1948 formálně uznala existenci jazykových menšin, v praxi se ze strany státu nic nezměnilo a Arbrešové se nedočkali žádné institucionální podpory. Naopak, s nástupem moderních komunikačních prostředků (rozhlas, televize) a se stále častějším odchodem za prací do průmyslových center v severní Itálii nebo do západní Evropy začali pociťovat stále silnější asimilační tlaky. Proměnu tradičního rurálního systému během 50. a 60. let provázela určitá krize identity. Stát totiž v praxi usiloval o homogenizaci společnosti a institucionální podpora – navzdory ústavě – minoritní kultuře chyběla (Altimari a kol. 2009: 26–27).

V atmosféře rostoucích asimilačních tlaků vyplývajících z proměny ekonomických a sociálních podmínek a z nezájmu státu o ochranu jazykových a kulturních menšin sledujeme ros-

tooucí aktivity, které vycházely z nitra arbrešské komunity a které se snažily o uchování a propagaci minoritní kultury. Už byla zmíněna oblast literatury, která prožívala nebývalý rozvoj srovnatelný snad jen s obdobím národního obrození. Kromě tvorby Francesca Solana se důležitým podnětem pro rozvoj arbrešské literatury stal časopis *Shëjzat* (Plejády) vycházející v letech 1957 až 1974, který nabízel prostor pro publikování odborných studií a poezie v albánštině. Za vznikem tohoto důležitého časopisu stál profesor albánštiny z univerzity v Římě, významný spisovatel Ernest Koliqi (1903–1975), jenž patřil mezi hlavní osobnosti albánské nekomunistické emigrace v západní Evropě. V průběhu 60. let byla vydána také celá řada folkloristických prací a v roce 1963 spatřil světlo světa první arbrešský slovník, jehož autorem byl kněz Emanuele Giordano. Vzniklo také několik důležitých kulturních spolků, které se orientovaly nejen na podporu arbrešské komunity, ale usilovaly o navázání intenzivnějších kontaktů s Albánií, kde v tu dobu vládl západu nepřátelský komunistický režim Envera Hoxhy. Mezi ty nejvýznamnější bychom mohli zařadit „Associazione Italiana per i Rapporti Culturali Italo-Albanesi“ (Italské sdružení pro italsko-albánské kulturní vztahy), „Associazione Insegnanti Albanesi d'Italia“ (Sdružení albánských učitelů v Itálii) nebo „Bashkimi i Arbëreshvet e Mesës e Kalavris“ (Sdružení Arbrešů ze střední Kalábrie). Za posledně uvedeným spolkem stál aktivní arbrešský filosof a lingvista Giuseppe Gangale (1898–1978), který svými lingvistickými studiemi přispěl k poznání arbrešských dialektů v periferní oblasti albánsky mluvícího areálu v Kalábrii.

Skanderbegova busta
v obci Caraffa di Catanzaro
(léto 2012)

SKANDERBEG
TERCE NAZIONALE ALBANESE
06.05.1405 - 17.01.1480

V roce 1969 pak byla vytvořena vůbec první politická organizace italských Albánců. Jmenovala se „Unione delle Comunità Italo-Albanesi“ (Svaz italsko-albánských komunit), sídlila ve městě Cosenza a zastupovala 18 arbrešských komun v Kalábrii. Jejím hlavním posláním byla obrana a propagace arbrešské kultury. V roce 1981 pak byla založena „Lega Italiana di Difesa della Minoranza Albanese“ (Italská liga na ochranu albánské menšiny), později přejmenovaná na „Lega Italiana della Minoranza Arbëreshe“ (Italská liga arbrešské menšiny). Bohatý kulturní a spolkový život se sice stále netěšil žádné větší podpoře ze strany státních institucí, ale ve svobodných podmínkách demokratické Itálie se tyto iniciativy jednotlivců a spolků mohly vcelku úspěšně rozvíjet.

Pro posílení arbrešské identity sehrál významnou roli rok 1968, ve kterém obě

arbrešské eparchie⁸ zorganizovaly oslavy při příležitosti 500 let od úmrtí albánského hrdiny Skanderbega. Toto výročí a bohaté aktivity sjednotily takřka celý albánský areál v jižní Itálii a při této příležitosti se uskutečnila řada konferencí. Mnohá veřejná místa v arbrešských vesnicích byla pojmenována na počest této historické osobnosti, která se stala klíčovým symbolem arbrešské a vlastně i celoalbánské identity. Oslavy Skanderbega přispěly k oživení arbrešské identity a vedly k zintenzivnění kulturní činnosti. To se projevilo založením hned několika periodik. Mezi ty nejvýznamnější patřily *Katundi ynë* (Naše ves) – tříměsíčník vycházející v obci Civita (alb. Çifti), *Zëri i Arbëreshvet* (Hlas Arbrešů) nebo *Zjarri* (Oheň), založený v San Demetrio Corone. Posledně zmíněný se v 80. letech stal hlavním periodikem, v němž vycházely odborné albanistické studie jak domácích odborníků (Solano, Totoni, Altimari), tak významných lingvistů z Albánie (Shkurtaj, Gjinari, Çabej), ale také dalších předních evropských odborníků (Desnicakaja, Mihaescu, Altimari a kol. 2009: 28–31).

Nezanedbatelným stimulem se stala rovněž decentralizace země a posílení samosprávy regionů v roce 1970. Následkem toho došlo o dva roky později k založení Kalábrijské univerzity (Università della Calabria) na předměstí Cosenzy. O pět let později zde z iniciativy Francesca Solana byla založena Katedra albanistiky, která je dodnes hlavním centrem vědeckého zájmu o Arbreše a jedním z klíčových center italské albanistiky. V albánsko-italském jazykovém prostředí na jihu země tak nyní fungovaly dvě univerzity, v Palermu a Cosenze, které se postavily do čela aktivit na ochranu a propagaci menšinového jazyka a kultury. Kromě vědeckých aktivit, jež se zaměřovaly především na výzkum a zaznamenání různých arbrešských dialektů, se obě univerzity začaly vážně zabývat hrozbou asimilace a nutnou potřebou institucionální ochrany. Univerzity navazovaly kontakty s dalšími albanisty v Evropě a aktuální se stala také potřeba prohloubení kontaktů s Albánci na Balkáně. To se dařilo od 70. let a to i přes stále výraznější mezinárodní izolaci Albánie. Univerzita v Cosenze udržovala kontakty nejen s Tiranskou univerzitou, ale spolupracovala také s Prištinskou univerzitou v tehdy jugoslávském Kosovu. Tato spolupráce vedla k tomu, že se italsko-albánské studenti, ale také vyučující, mohli hlouběji seznámit s moderní albánštinou, která se od mnoha arbrešských nářečí dost odlišuje. Prohlubování vý-

⁸ Jedna sídlila v kalábrijské obci Lungo (alb. Ungra) a druhá v centru Arbrešů na Sicílii, v obci Piana degli Albanesi (alb. Hora).

měny a kontaktů s Albánií a Kosovem vedlo dokonce k tomu, že po Pravopisném sjezdu v roce 1972 v Tiraně,⁹ kterého se zúčastnili také Arbrešové, začala velká část intelektuálů psát pravopisem, který se velmi blížil standardu moderní albánštiny.¹⁰ Mezi badateli v Kosovu a Albánii naopak vzrostl zájem o arbrešskou literární produkci, která na Balkáně zůstávala – až na výjimky – poměrně neznámá.

Zintenzivnění kulturní a osvětové činnosti se záhy projevilo také v nárůstu zájmu o arbrešský folklor. Z iniciativy existujících a stále nově vznikajících kulturních organizací, ve spolupráci s místní samosprávou, která byla ochotnější podporovat místní kulturní aktivity, se v roce 1980 konal první ročník „Festivalu arbrešských písní“ v San Demetrio Corone. Tento folklorní festival probíhá až do současnosti. Ve stejnou dobu zahájilo vysílání „Radio Scanderbeg“, jedno z prvních lokálních rádií, které vzniklo po uvolnění státního monopolu nad rozhlasovým a televizním vysíláním v Itálii (Altimari a kol. 2009: 31–32).

S intenzifikací kulturního a spolkového života sídlila na přelomu 70. a 80. let debata o ochraně minorit, která se ze strany arbrešských organizací orientovala na prolomení jazykové dominance italštiny na nižších typech škol. V této záležitosti se nejvíce angažovalo již zmíněné „Sdružení albánských učitelů v Itálii“, které ve spolupráci s katedrami albánštiny začalo na nižších typech škol v obcích s početnou arbrešskou komunitou experimentálně zavádět výuku arbrešského jazyka a didaktické kurzy pro pedagogy (Altimari a kol. 2009: 34–35).

Zákon č. 482/1999 o ochraně jazykových a historických menšin v Itálii, jeho význam pro Arbreše a aktuální výzvy

Až samotný závěr 20. století přinesl Arbrešům a dalším jazykovým menšinám v Itálii institucionální uznání, které už naznačovala ústava z roku

⁹ Na Pravopisném sjezdu v Tiraně (Kongresi drejtshkrimor) v roce 1972 došlo ke sjednocení pravopisu albánštiny, který se stal závazný pro celý albanofonní areál. Jednalo se tak o završení procesu standardizace albánštiny. Dodnes závazné závěry sjezdu vycházejí především z jihoalbánského toskického dialektu. Podrobněji o Pravopisném kongresu a složitém procesu kultivace spisovné albánštiny viz Surovčák 2013: 114–125.

¹⁰ To se týkalo zejména mladších spisovatelů. Starší generace i nadále používala více méně lokální podobu arbrešského dialektu. Vedle toho samozřejmě nechyběli ani autoři, kteří se sice hlásili k arbrešskému původu a zabývali se arbrešskou kulturou a historií, ale psali italsky. Do této skupiny patří např. v celé Itálii známý spisovatel Carmine Abate (1954) nebo básník Franco Esposito (1948).

1948. Je zřejmé, že přijetí odpovídajícího zákona na ochranu menšin bylo podpořeno tlakem evropských institucí kladoucích důraz na kulturní pluralismus. Schválení zákona neprošlo zcela bez problémů, neboť se proti němu postavila část politického establishmentu podporující tezi, že Itálie je tvořena jedním národem bez ohledu na přítomnost mnoha jazykových a kulturních minorit (Altimari 2002: 35).

Zákon č. 482 o ochraně jazykových a historických menšin (Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche) vstoupil v platnost 15. prosince roku 1999 a do života všech menšin v zemi přinesl některé důležité změny. Novelizace z roku 2001 pak předchází poměrně obecné znění poněkud konkretizovala.¹¹

V prvé řadě zákon uznává existenci jazykových a historických menšin na území Itálie a konkrétně je vyjmenovává. Jedná se o tyto jazykové a historické menšiny: albánská, katalánská, německá, řecká, chorvatská a slovinská, francouzská, franko-provensálská, friulská, ladinská, okcitànská a sardinská (Legge 482/1999).

Kromě toho zákon obsahuje několik bodů, které se týkají užívání minoritního jazyka ve veřejném sektoru a jeho začleňování do školní výuky v menšinových oblastech. Zde je několik hlavních bodů ze znění zákona:

- zákon umožňuje používání menšinového jazyka ve školách a na místních úřadech (článek 4)
- školní instituce mohou určit způsob, jak rozvíjet aktivity výuky menšinového jazyka, metodologii a hodnocení studentů, i působení specialistů a mohou rozšířit nabídku předmětů, aby vycházely vstříc potřebám menšiny (článek 4)
- celkové náklady na realizaci zákona byly vyčísleny na částku přesahující 20 mld. lir (článek 20) a na podporu jednotlivých projektů mělo být ze státního rozpočtu vyčleněno každoročně asi 2 mld. lir¹² (článek 5)
- podpora výuky menšinových jazyků a projektů týkajících se menšin na univerzitách (článek 6)
- začleňování menšinového jazyka se nevztahuje na oblasti policie a armády, ve veřejných institucích má být osoba znalá menšinového jazyka, která je schopna reagovat

na žádosti občanů v menšinovém jazyce (článek 9)

- povolení dvojjazyčného značení v obcích (článek 10)
- občané hlásící se k dané menšině mají právo na zapsání svého jména a příjmení ve formě svého menšinového jazyka (článek 11)
- podpora vstupu menšinových jazyků do médií (článek 12)
- zákon umožňuje jmenovat koordinátory menšinových aktivit (článek 16).

Ze stručného a poměrně vágního přehledu hlavních bodů je zřejmé, že Zákon o ochraně jazykových a historických menšin vytváří do značné míry spíše jen legislativní rámec pro aktivity v menšinových oblastech a nijak negarantuje jejich funkčnost. Toto legislativní opatření tak můžeme považovat za poněkud opožděnou reakci na aktivní kulturní a osvětovou činnost jednotlivých menšin a zpětné docenění jejich významu. Přesto dovoloval jednotlivým komunitám rozšířit pole působnosti do sektorů, které předtím kontroloval stát – jednalo se především o školství a veřejnou administrativu.¹³ Podívejme se nyní v krátkosti na konkrétní přínosy tohoto zákona v arbrešských oblastech.

Asi nejvýznamněji se přínos zákona projevil v oblasti školství v podobě projektů podporujících organizování kurzů albánštiny pro zainteresované žáky a rodiny v jednotlivých menšinových obcích. Hlavní roli v realizaci těchto aktivit přebrala obě univerzitní centra – v kalábrijské Cosenze pod vedením profesora Francesca Altimariho (1955) a v Palermu pod vedením profesora Mattea Mandaly (1958). Kromě toho obě univerzity iniciovaly řadu senzi-bilizačních akcí a začaly vytvářet jazykové příručky zaměřující se na poznání místních arbrešských dialektů.¹⁴ Zákon z roku 1999 rovněž ulehčil získání

¹³ Význam přijatého zákona poměrně dobře ukazuje italský dokumentární film „Quando la scuola cambia“ (režie Vittorio De Seta) z roku 1979, který detailně popisuje situaci v arbrešské vesnici San Marzano di San Giuseppe (alb. San Marcani) v provincii Taranto v Apulii. Film sleduje aktivity místního učitele Carmina De Padovy, který v druhé polovině 70. let ve volném čase a v prostorách vlastního domu (!) pořádal pro děti a veřejnost alfabetační kurzy v místním arbrešském dialektu a organizoval rozličné kulturní aktivity. Dokument dobře ukazuje případ konkrétní arbrešské obce z doby před existencí Zákona o ochraně jazykových a historických menšin, kdy popsané aktivity byly organizovány soukromě, mimo veřejné prostory a bez jakékoli podpory úřadů. Zákon z roku 1999 by umožnil zapojit takové aktivity např. do vyučování v místní škole. Podrobněji viz *Quando la scuola cambia* (1979).

¹⁴ Jako příklad takových publikací z poslední lze uvést následující práce: *Gramatica della parlata arbëreshe di Piana degli*

¹¹ Přesné znění původního zákona a jeho novelizace viz Legge 482/1999; Decreto 345/2001.

¹² Přibližně 1 mil. euro.

prostředků na zintenzivnění vědeckého výzkumu, díky kterému se podařilo uskutečnit několik cených studií. Mezi nimi můžeme zmínit např. vypracování multimediálního slovníku arbrešských výrazů v kalábrijské provincii Catanzaro (Altimari a kol. 2011), digitalizaci klíčových děl arbrešských obrozenců a prvních italsko-albánských periodik z 19. století nebo nové vydání kompletního díla Jeronima De Rady ve dvanácti svazcích (např. De Rada 2005; De Rada 2009).¹⁵

V oblasti přístupu do médií lze konstatovat, že ze strany veřejnoprávní televize RAI stále nedošlo k adekvátnímu naplnění znění zákona o vysílání v minoritních jazycích. Na místní úrovni se však s finanční podporou úřadů Provincie Cosenza podařilo v roce 2008 zahájit fungování vícejazyčné televize „Arbëria TV Occitana“, která jednou týdně vysílá z Cosenzy v arbrešské albánštině a okcitanštině. Obsah tohoto televizního žurnálu se zaměřuje na zpravodajství o lokálních menšinových aktivitách Arbrešů a Okcitanců (Altimari a kol. 2009: 36).¹⁶

Výrazněji se dopad Zákona o ochraně jazykových a historických menšin projevil v oblasti místní samosprávy. Jak na úrovni jednotlivých menšinových obcí, tak na úrovni provincií byli přijati úředníci znalí menšinového jazyka (sportelli linguistici). Jejich přítomnost garantuje menšinovým příslušníkům právo obracet se na úřady v rodném jazyce a kromě toho plní funkci koordinátora menšinových aktivit (to platí zejména pro minoritního úředníka na vyšší, provinční, úrovni). Od schválení zákona se na takových postech vystřídaly desítky mladých lidí, většinou studentů albanistiky nejen z řad samotných Arbrešů. Na mnoha místech také došlo k zavedení dvojjazyčných nápisů na veřejných institucích, silničních ukazatelích, internetových stránkách obcí a ve jménech ulic (Altimari a kol. 2009: 36–37).

Albanesi (Gramatika hovorové arbreštiny v Piana degli Albanesi) a *Dizionario italiano-arbëresh della parlata arbëreshe di Piana degli Albanesi* (Italsko-arbrešský slovník hovorové arbreštiny v Piana degli Albanesi) z centra arbrešské oblasti na Sicílii (Gerbino 2009; Gerbino 2010) nebo studie Emanuela Giordana s názvy: *Gramatikë arbëreshe* (Arbrešská gramatika) a *Dizionario degli albanesi d'Italia* (Slovník Albánců v Itálii) (Giordano 2005; Giordano 2000).

¹⁵ Některá díla Jeronima De Rady v původním vydání lze ve formátu PDF stáhnout na internetových stránkách Kalábrijské univerzity: Biblioteca Deradiana [cit. 2015–05–30]. Dostupný z: http://www.albanologia.unical.it/GirolamoDeRada/biblioteca_deradiana.html#1.

¹⁶ Některé zpravodajské edice Arbëria TV Occitana je možné zhlédnout na internetu, např.: Ten Arbëria TV Occitana 05-04-2011 [cit. 2015–05–30]. Dostupný z: <https://www.youtube.com/watch?v=ph3ZPuJm08Y>.

Přestože na podporu menšinových aktivit byly postupně uvolňovány nemalé finanční částky ze státního rozpočtu,¹⁷ ze kterých byly hrazeny především vědecké projekty, kulturní programy a náklady na menšinové úředníky při místních úřadech, jednalo se v mnoha případech spíše jen o jednorázové či krátkodobé projekty. Z důvodu nedávné finanční krize pak některé z nich zanikly. Jako příklad může sloužit Muzeum lidových tradic v obci Caraffa di Catanzaro (alb. Garrafa), které se v roce 2009 dočkalo uspořádání exponátů a otevření pro veřejnost. Během návštěvy v roce 2012 však muzeum bylo zavřené. Některé arbreš-

Obchod s potravinami na Skanderbegově náměstí v obci Caraffa di Catanzaro (léto 2012)

ské obce po několika letech přestaly dotovat pozici úředníka znalého menšinového jazyka a v provincii Catanzaro tato funkce zcela zanikla.

Vedle omezeného finančního rozpočtu jsou arbrešské komunity v jižní Itálii poslední dobou vystaveny stále silnějším asimilačním tlakům. Z důvodu vysoké nezaměstnanosti hledají mladí lidé stále častěji uplatnění ve velkých italských městech a v mnoha obcích dnes zůstávají jen obyvatelé vyššího věku. Rychlejší asimilaci pak nahrává také skutečnost, že arbrešské vesnice nepokrývají v jižní Itálii kompaktní území, ale jsou roztroušeny na poměrně velké ploše daleko od sebe. Dobře je to patrné např. v provincii Catanzaro, na jejímž území se nachází celkem šest původně arbrešských obcí (Gizzeria, Zangarona, Vena di Maida, Caraffa di Catanzaro, Andali a Marcedusa), přičemž minimálně ve dvou z nich (Gizzerii a Zangaroně)

¹⁷ Systémem financování aktivit vyplývajících ze zákona z roku 1999 se tento článek s ohledem na nedostatek relevantních materiálů podrobněji nezabývá.

je dnes slyšet prakticky pouze italština. Rozvoj internetu a moderních komunikačních prostředků, stejně jako převažující sňatky s většinovou populací asimilační procesy dále urychlují.

Globalizace a změna životního stylu nejsou jedinými faktory, které ohrožují menšinovou kulturu a identitu Arbrešů, které se na Apeninském poloostrově dokázaly udržet po stovky let. Paradoxně k nim do jisté míry přispívají i některé vnitřní procesy, které vystoupily do popředí až v poslední době, především po schválení klíčového zákona v roce 1999, a které se týkají problému výuky jazyka na školách a jeho používání ve veřejném prostoru. Řeč je o napětí mezi „přirozeným jazykem“ (*lingua naturale*, Altimari 2002: 36) jednotlivých arbrešských komunit a tendencí unifikovat psanou formu jazyka a přiblížit ji standardu moderní albánštiny. Obecněji se to rovněž týká debat o vztahu mezi jazykem Arbrešů a jazykem Albánců na Balkáně.¹⁸ Jestliže mluvíme o Arbreších, pod pojem „přirozený jazyk“ bychom zařadili všechny regionální varianty arbreštiny, které se od sebe výrazně odlišují v závislosti na tom, z jakého albánského regionu na Balkáně pocházeli předkové jednotlivých arbrešských komunit, a také v závislosti na míře vlivu místního nářečí většinové společnosti, v jejímž sousedství žily arbrešské vesnice.¹⁹ Problémy nastaly ve chvíli, kdy se tímto jazykem začalo psát. V době národního obrození každý autor více méně používal vlastní „přirozený jazyk“, který zapisoval různým způsobem (Altimari 2002: 39). Během 20. století se způsob zapisování jazyka Arbrešů do značné míry inspiroval albánskou abecedou a tendence dalšího sblížení se projevil po Pravopisném sjezdu v Tiraně v roce 1972. Když pak v roce 1999 zmíněný zákon dovolil zapojení výuky menšinového jazyka do škol a veřejného prostoru, vyvstala otázka, jaký typ jazyka se vlastně má používat. Žádná jednotná forma arbrešského jazyka (jakási „obecná arbreština“ – *lingua comune arbëreshe*, Altimari 2002: 38) totiž neexistovala a pokusy užívat jazyk blízký se standardní albánštině pak v jednotlivých obcích narážely na rozpaky místních obyvatel, kteří se s ním nedokázali iden-

tifikovat a často mu ani moc nerozuměli (Altimari 2002: 36). Pokud by se do škol a na úřady v každé arbrešské vesnici zavádělo užívání přirozeného (lokálního) jazyka, vedlo by to podle Altimariho ve svém důsledku k rozštěpení a oslabení arbrešského prostoru a jednotlivé komunity by tak byly ještě citelněji vystaveny tlaku dominantního jazyka. Kromě toho by fragmentace znamenala používání velmi omezeného slovníku a nakonec by vedla k tomu, že by ji lidé nahrazovali italštinou (Altimari 2002: 36, 40). Přes jazykovou a kulturní pestrost arbrešských regionů usilovala většina intelektuálů o to, aby i používaný jazyk odrážel to, k čemu se celá komunita hlásila – tím byl společný etnický původ, odkaz ke společné pravlasti a historii, jejíž jednotící prvek představoval Skanderbegův kult. Většina arbrešských odborníků v čele s vedoucím Katedry albanistiky v Cosenze prof. Francescem Altimarim, proto podporuje tezi o tom, že jazyk Arbrešů je „jazykem menšiny“ (*lingua di minoranza*, Altimari 2002: 37), čímž je deklarován vztah k jazyku Albánců na Balkáně. Pokud tedy arbreština není samostatný jazyk a pokud ji vnímáme jen jako dialekt albánštiny,²⁰ je nutné v psané formě respektovat pravopis standardní albánštiny, od které se arbrešský dialekt odlišuje především lexikem.

Odlišnost mezi standardní albánštinou a jazykem Arbrešů představuje didaktický problém, kterým se dnes mnozí odborníci zabývají. Na jedné straně se tedy v psané formě do značné míry respektuje pravopis vycházející ze spisovné albánštiny, na straně druhé se v něm hojně projevují místní lexikální odlišnosti. Altimari proto v zavádění výuky jazyka preferuje následující třífázový postup: žák má v první fázi poznat lokální podobu jazyka své obce a jazyka sousedních komunit a tím si vytvořit širší povědomí o lokálním jazyce. V druhé fázi se má výuka zaměřit na pochopení rozdílů mezi arbrešskými dialekty a spisovnou albánštinou, s jejímiž pravidly pravopisu by se měl seznámit ve třetí fázi výuky (Altimari 2002: 43).

Naznačené teoretické postupy jsou často velmi vzdálené skutečné realitě. Faktem je, že v drtivé většině se dnes s arbreštinou (stejně jako tomu bylo po celá staletí) setkáme pouze v mluvené podobě, ve které si stále zachovává regionální odlišnosti. Unifikační tendence jsou patrné pouze

¹⁸ Podrobněji o vztahu mezi lokálními variantami jazyka Arbrešů a standardní albánštinou viz Altimari 2002, o didaktických problémech souvisejících s výukou albánštiny v arbrešském prostředí viz Altimari 2005.

¹⁹ Místo původu jednotlivých arbrešských komunit na Balkáně ovlivňuje často pozorovanou skutečnost, že jazyk některých velmi vzdálených komunit je bližší (např. San Demetrio Corone v Kalábrii a Piana degli Albanesi na Sicílii) než jazyk dvou sousedních vesnic (Solano 1994: 76–77).

²⁰ Altimari arbreštinu chápe jako: „[...] dialekt vycházející z toskicko-jížního kořene v nářeční struktuře albánštiny, ve kterém jsou uchovány archaické prvky sdílené s albánštinou v Řecku a prvky staré gegštiny. Tento základ byl ovlivněn místními italsko-románskými dialekty.“ (Altimari 2002: 40).

z psané formy, zejména v podobě nápisů na směrových tabulích a na veřejných institucích. Zde se pravopis a často také použité výrazy nejvíce blíží současné spisovné albánštině. Tyto nápisy se ale Arbrešům často zdají nepřírozené. Do značné míry tedy mají spíše jen symbolický význam, který reflektuje uznání menšin ze strany státu.

Slovo závěrem

Oproti většině zahraničních, ale i albánských historických a literárních prací se tento článek vynasnažil představit jazykově, literárně, etnograficky a historicky zajímavou, ale do značné míry opomíjenou komunitu Albánců v prostoru jižní Itálie. Z textu je patrné, že ani po skončení nejslavnější etapy dějin, která v 19. století odstartovala albánské národní obrození, Arbrešové nepolevili ve svých aktivitách, jež přispěly k tomu, že se jejich unikátní jazyk a tradice dochovaly do dnešních dnů. Hlubším poznáním této komunity se každému zájemci otevírá okno, jímž lze alespoň na okamžik nahlédnout do předosmanské epochy albánských (balkánských) dějin a Arbrešové zároveň představují zajímavý příklad úspěšné integrace cizího etnika do většinové společnosti, v níž si ale dokázali uchovat vlastní kulturní a jazykovou identitu. Popsaný vývoj také ukazuje, že ačkoliv Arbrešové nesporně přispěli ke sjednocení Itálie, museli čekat až na samotný závěr 20. století, než se jim dostalo od nové vlasti oficiálního uznání. Do té doby byli odkázáni především sami na sebe a během 30. a 40. let je vlastní země využila pro své imperiální záměry namířené proti jejich pravlasti.

Samotný zákon o ochraně menšin z roku 1999 byl jednotlivým minoritám nabídnut jako podpůrný nástroj v jejich snaze o zachování kulturního a jazykového dědictví. V žádném případě jej nelze považovat za nějaký zázračný prostředek, který by asimilační hrozby eliminoval. Aktivity, které díky němu a s ním spojené finanční podpore bylo možné zrealizovat, jistě významně přispěly a stále přispívají k udržení arbrešské identity a k prohloubení poznání jejího jazyka, historie, literatury a tradic. Je ale jasné, že má-li toto cenné kulturní bohatství sjednocující se Evropy přežít, bude i nadále zásadní především aktivní přístup samotných Arbrešů. ■

Použitá literatura

- Altimari** a kol. (2011) *Lessico delle parlate albanesi del Catanzarese: raccolto sulla base del questionario ALE (Atlas Linguarum Europae) = Leksiku i të folmevet arbëreshe të provincës së Katanxarit: i mbledhur në bazë të pyetësorit të ALE-s (Atlas Linguarum Europae)* [elektronický dokument]. Rende: Università della Calabria, Dipartimento di linguistica, Sezione di albanologia.
- Altimari** F. (2005) L'albanese in ambito scolastico arbëresh: alcune questioni poste dalla didattica di una lingua minoritaria. In C. Consani, C. Desideri (Eds.) *Atti del convegno Minoranze linguistiche e Italiano L2 in area abruzzese e molisana. Tra sociolinguistica e glottodidattica*. Roma: Carocci, s. 73–84.
- Altimari** F. (2002) Leteroglossia arbëreshe: varietà locali e standard albanese. In A. Guzzetta, F. Di Miceli (Eds.) *Studi in onore di Antonino Guzzetta*. Palermo: Helix Media Editore, s. 35–45.
- Altimari**, F. (1994) Gli arbëreshë: significato di una presenza storica, culturale e linguistica. In F. Altimari, L. M. Savoia (Eds.) *I dialetti italo-albanesi: Studi linguistici e storico-culturali sulle comunità arbëreshe*. Roma: Bulzoni editore, s. 9–32.
- Altimari**, F., Berisha, A., De Rosa, F., Belmonte, V. (2009) *Antologia della letteratura degli Albanesi di Calabria*. Rende: Università della Calabria.
- Bartl**, P. (1998) *Shqiptarët: Nga Mesjeta deri në ditët tona*. Tiranë: Instituti i Dialogut dhe i Komunikimit.
- Clayer**, N. (2006) *Aux origins du nationalisme albanais: La naissance d'une nation majoritairement musulmane en Europe*. Paris: Karthala.
- De Rada**, J. (2005) *Opera Omnia VI: Skanderbeg sventurato*. Soveria Mannelli: Rubbettino.
- De Rada**, J. (2009) *Opera Omnia XI: Opere filologiche e storico-culturali, Fjamuri Arbërit (1883–1887)*. Soveria Mannelli: Rubbettino.
- Elsie**, R. (1997) *Histori e letërsisë shqiptare*. Tiranë: Dukagjini.
- Fischer**, B. J. (1999) *Albania at War 1939–1945*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Gerbino**, G. (2009) *Gramatica della parlata arbëreshe di Piana degli Albanesi*. Cesena.
- Gerbino**, G. (2010) *Dizionario italiano-arbëresh della parlata arbëreshe di Piana degli Albanesi*. Cesena.
- Giordano**, E. (2000) *Dizionario degli albanesi d'Italia*. Castrovillari: Il coscile.

- Giordano, E.** (2005) *Gramatikë arbëreshe*. Manduria: Comitato nazionale minoranze etnico-linguistiche in Italia.
- Hradečný, P., Hladký, L.** (2008) *Dějiny Albánie*. Praha: NLN.
- Prifti, K., Gjeçovi, Xh., Korkuti, M., Shpuza, G.** (2002) *Historia e popullit shqiptar II: Rilindja kombëtare vitet 30 të shek. XIX – 1912*. Tiranë: Toena.
- Puto, A.** (2009) *Shqipëria politike 1912–1939*. Tiranë: Botimet Toena.
- Qosja, R.** (1990) *Historia e letërsisë shqipe: Romantizmi II*. Prishtinë: Rilindja.
- Qosja, R.** (1990) *Historia e letërsisë shqipe: Romantizmi III*. Prishtinë: Rilindja.
- Shuteriqi, Dh., Domi, M., Bulo, J., Bala, V., Brahim, R.** (1983) *Historia e letërsisë shqiptare që nga fillimet deri te lufta antifashiste nacionalçlirimtare*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPSSH-së.
- Schmitt, O. J.** (2012) *Die Albaner: Eine Geschichte zwischen Orient und Okzident*. München: C. H. Beck Verlag.
- Solano, F.** (1994) La realtà storico-linguistica delle comunità albanesi d'Italia. In F. Altimari, L. M. Savoia (Eds.) *I dialetti italo-albanesi: Studi linguistici e storico-culturali sulle comunità arbëreshe*. Roma: Bulzoni editore, s. 73–81.
- Surovčák, M.** (2013) *Základy albanistiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Tomková, H.** (2010) Z dějin albánské literatury. *Plav*, roč. VI, č. 6, s. 2–4.

Internetové zdroje

- Legge 15 Dicembre 1999, n. 482 Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche (1999). Roma [cit. 2015–05–12]. Dostupný z: <http://www.camera.it/parlam/leggi/994821.htm>.
- Decreto del Presidente della Repubblica 2 maggio 2001, n. 345 (2001). Roma [cit. 2015–05–12]. Dostupný z: http://archivio.pubblica.istruzione.it/normativa/2001/dpr345_01.shtml.
- Quando la scuola cambia (1979) Režie: Vittorio De Seta [cit. 2015–05–30]. Dostupný z: <https://www.youtube.com/watch?v=D03Y87Llhbw>.
- Ten Arbëria TV Occitana 05-04-2011 [cit. 2015–05–30]. Dostupný z: <https://www.youtube.com/watch?v=ph3ZPuJm08Y>.

Zdroje fotografií

- Úvodní fotografie: Dostupné z: http://s1342.photobucket.com/user/Aleksander01/media/Per%20tema%20FV/arberesh2_zps1774fe7c.jpg.html [cit. 2015–05–30]
- Autor fotografií v článku: Přemysl Vinš

SUMMARY & KEYWORDS

Italy's Old Albanians: a Brief Outline of their History and Current Status

This contribution concerns the Old Albanian community (Arbëreshë) in southern Italy, usually mentioned in relation with the 19th-century Albanian National Awakening and the beginnings of Romanticism in Albanian literature. The article attempts to outline the situation of that community in the 20th century and today. It focuses on the journey that led to the recognition of historical and linguistic minorities by the Italian State in 1999, and at the same time, it surveys the impact that the Law on the Protection of Historic Linguistic Minorities had on the Old Albanian community in southern Italy. The article's conclusion describes some of their current problems and the relation between the Arbëresh dialects and literary Albanian.

► Arbëresh; linguistic and historical minorities; Albanian; southern Italy; Jeronim de Rada; dialects

Předmětem studie je arbřešská komunita v jižní Itálii, o které se nejčastěji píše v souvislosti s albánským národním obrozením 19. století a s počátky romantismu v albánské literatuře. Tento článek se snaží ve stručnosti nastínit situaci této komunity i ve 20. století a v dnešní době. Zaměřuje se přitom na cestu, která v roce 1999 vedla k uznání této a dalších historických a jazykových menšin ze strany italského státu, a mapuje dopad Zákona o ochraně historických a jazykových menšin na jihoitalské Arbřeše. Závěrečná část se také věnuje některým aktuálním problémům arbřešské komunity a vztahu arbřešského dialektu a spisovné albánštiny.

► Arbřešové; jazykové a historické menšiny; albánština; jižní Itálie; Jeronim de Rada; dialekty